

FORN VÄNNEN

JOURNAL OF
SWEDISH ANTIQUARIAN
RESEARCH

Ett senvikingatida gravfält från Västmanland

Simonsson, Henry

Fornvännen 69-89

http://kulturarvsdata.se/raa/fornvannen/html/1969_069

Ingår i: samla.raa.se

Ett senvikingatida gravfält från Västmanland

Av Henry Simonsson

I trakten av Köping i Västmanland har gjorts ett flertal gravundersökningar, som lämnat fynd från vikingatiden. Det ur handelssynpunkt utmärkta läget vid Köpingsåns utlopp i den innersta viken av Mälaren har gjort detta område till ett av de viktigare i västra Mälardalen under den sena järnåldern.¹

Det mest kända fyndet härstammar från Raglunda norr om Köping, där en rikt utrustad ryttargrav från början av 1000-talet tagits fram, tyvärr endast delvis sakkunnigt.² I en nu bebyggd del av Köping, kallad Jämmertuna, undersöktes ett gravfält om 46 stensättningar tillhörande vikingatiden och från Hagelsberga norr om staden kommer ännu ett vikingatida fynd. De nu helt försvunna fornlämningarna kring Ströbohög har bl. a. givit vapenfynd, som kan dateras till den yngsta järnåldersperioden. I detta sammanhang kan även nämnas en av de tre hittills påträffade silverskatterna i Västmanland, nämligen den från Brunna, innehållande 6 mynt samt 14 nu bevarade kvadratiske silverplåtar. Mynten är präglade mellan 978 och 1075 e. Kr.

År 1962 undersökte författaren 13 stensättningar, utgörande en del av ett gravfält vid Sylta, norr om Köping. Fynd av bl. a. vapen daterar gravfältet till sen vikingatid. Samma år utgrävdes av författaren resterna av ett mindre gravfält vid Åsta i Björskog sn mellan Köping och Kungsör och det är resultatet av denna undersökning som här närmare skall behandlas.

Gravfältet var beläget på Åsta 2³ intill gränsen mot Östuna gård. På en mindre moränbacke i västslutningen ner mot Hedströmmen avtecknade det sig mot en bakgrund av betesmark och öppna fält.

¹ Stenberger, *Västeråstraktens förhistoria*, s. 71.

² Westin, En västmanländsk ryttargrav, *Fornvännen* 1941.

På norra sidan var gravfältet skadat genom grustäkt och dess östra sida hade vid framdragandet av en brukningsväg in till Östuna gård mist sin ursprungligen mjuka profil. Vid släntarbeten efter breddning av landsvägen förbi Östuna-Åsta utfördes dock under vintern 1958-59 de allvarligaste angreppen mot det redan förut sargade gravfältet, varvid minst två brandgravar snabbt halverades. Grävs kopan hade vid sin okänsliga behandling av den ena anläggningen (A 7) krossat ett lerkärl och spritt omkring krukskärorna men med en hårmsån undvikit de i slänten framstickande järnföremålen. Dessa låg i en grop under en täckande stenpackning, väl skyddade för angrepp ovanifrån. Sedan fynden mätts in, fotograferats och tagits tillvara, lämnades fornlämningen i avvaktan på en senare undersökning.³ En sådan utfördes av författaren sommaren 1962 på Vägförvaltningens bekostnad.⁴ Fynden har tillförts Läns museet i Västerås och har där fått inventarienummer 14641 för 1959 års fynd och 14642 för 1962 års fynd. Genomgång och bestämning av benmaterialet, som till större delen innehöll djurben har utförts av docent N.-G. Gejvall. Föremålsbilderna tagna av fotograf Stig Johansson, Västerås.

Anläggning 1

Stensättning, 3-3,5 m i diam, med kantkedja. Belägen omedelbart V om en mindre ägoväg. Stenarna var större i kantkedjan än i stenpackningen, 0,4-0,8 m stora, ofta ställda på kant. Det fanns även en inre ring av större sten än den övriga fyllnadsstenen. Mellan de båda ringarna låg fyllnadssten och i centrum av den inre cirkeln med 1,5 m diam, bestod fyllningen av jord och ett fåtal stenar. Inom kantkedjans krets låg under stenpackningen ett svartjordslager 2,5 m diam och 0,16 m tjockt. Här tillvaratogs 6 liter brända ben, dåligt brända och mycket grova, sannolikt djurben. Det enda fyndet utgjordes av ett mindre *järnfragment*.

Anläggning 2

Stensättning, rund, 3 m i diam, starkt skadad av motäkt, så att endast något mer än hälften återstod. Anläggningen var uppbyggd av en jämn stenpackning av skarpkantade stenar 0,05-0,25 m stora, med enstaka större stenar i en fyllning av jordblandad lera. Vid den norra, av motäkten förstörda kanten framtoogs resterna av ett svartjordslager. Det innehöll ett fåtal *brända ben*, 3 *bronsfragment*, 6 *järnfragment* samt 5 *nitar* av järn (F 31). Utanför svartjordslagret under den nordligaste delen av stenpackningen påträffades ett *silvermynt* med rester av en

³ Prel. rapport till Raä 1960, Simonsson.

⁴ Rapport till Raä 1964. Simonsson, *Västmanlands Fornminnesför. Årsskr.* XLV, s. 155.

Fig. 1. A 8. Spjutspets och yxa ligger tillsammans med ridutrustningen vid den resta stenen i gravens centrum. — Grave 8. Spearhead and axe together with riding equipment near the raised stone in the middle of the grave.

bronsring, vilket tyder på att myntet använts som smycke.⁵ Intill detta låg en pärla med fragment av guldfolie (F 20).

Anläggning 3

Stensättning, rund, 3–3,5 m i diam med väl lagd stenpackning men med något diffus avgränsning mot V och NV, där den gränsade mot A 13 resp. A 4. Stenpackningen bestod av 0,1–0,4 m stora stenar i ett lager med fyllning av lerblandad matjord. Under stenpackningens södra del påträffades ett 2 × 3 m stort svartjordsområde med riklig inblandning av kol. Över hela lagret låg *brända ben*, ca 2,5 liter, vidare 8 *bronsfragment*, ett stort antal *järnfragment*, ett *bryne*, *kambitar* samt *krukskärvor* (F 38). Vid rensningen hade hittats, i översta delen av brandlagret, ett 1 cm brett *bronsband*, böjt till en oval (F 3). Brandlagret, som var 0,06–0,16 m tjockt, vilade på botten av grovt morängrus.

Bendetermination: Man, medelålder. Ben av häst, storvuxen hund, får?, fågel samt björnklor.

⁵ Silvermyntet är präglat i Speyer i Tyskland omkring 1050 enligt den bestämning som gjorts av Kungl. Myntkabinettet (Dannenberg I 36: 838).

Anläggning 4

Stensättning med oklar form, skadad i N av motäkt, dock sannolikt ursprungligen rund med ca 3 m diam. Stenpackningen var ojämn, lagd i ett lager av 0,1–0,4 m stora stenar. På botten av det 1,5 m djupa schaktet för täkten kunde följande nedrasade föremål tillvaratas (F 41): 1 bronsbleck, 1 kniv av järn, 2 broddar, 1 sölja med järnbleck, 2 »klapperbleck» av järn, 1 grön glaspärla, ornerade krukskärvor, slagg och brända ben, ca 1 liter. I schaktkanten under stenpackningen påträffades ett tunt svartjordslager innehållande brända ben och några krukskärvor av samma gods som de i gropen nedrasade.

Bendetermination: (Man?), medelålder. Ben av häst, hund, får?, tupp.

Anläggning 5

Stensättning, rund, 3 m i diam, väl lagd stenpackning av i allmänhet 0,1–0,5 m stora stenar utan särskild kantkedja. Skadad genom vägbreddning i S och SV kanten. Fyndlagret under den täckande stenpackningen var helt oskadat. Det var 1,5 m i diam och bestod av svartjord i en mindre stenpackning av skörbränd sten med inslag av kol. Följande föremål påträffades i svartjordslagret (F 45 och F 46) samlade i eller utanför ett mycket fragmentariskt lerkärl, som pressats sönder av stenpackningen: rörformigt nålhus av brons i två delar, fästet saknas, L 5,7 cm, diam 0,8 cm, 2 fragment av oval spännbuckla, nyckel av järn, gångjärnsliknande föremål av järn, rektangulärt, med ena änden upprullad, möjligen eldstål, L 13 cm, br 2,3 cm, ullsax av järn med rundsmidda skänklar och bandformigt utsmidd rund ögla, 1,4 cm bred, L 17,3 cm, eggens L 8,5 cm, krok av järn, L 8 cm, br 3 cm, knivar, 2 stycken med rak egg, tången avbruten, L 8,5 resp. 9,5 cm, 20-tal obestämbara järnfragment, 30 pärlor, varav 2 av brons. Svartjordslagret innehöll dessutom 0,8 liter brända ben utan egentlig koncentration.

Bendetermination: Kvinna? i eller över medelålder. Ben av häst, hund, fågel.

Anläggning 6

Stensättning, halvcirkelformig, sannolikt ursprungligen rund, nu starkt skadad i den S delen genom vägbreddningen. Stenpackning av mindre skärvsten i ett lager med fyllning av jord. Fyndlagret låg direkt under stenpackningen och avtecknade sig som ett mörkare område. Fynd: Pilspets av järn (F 5), 4 nitar av järn, ett fåtal järnfragment, krukskärvor samt brända ben, 0,2 liter.

Anläggning 7 (preliminär undersökning 1959)

Stensättning, rund, 5 m i diam, 0,3 m hög. Södra hälften bortschaktad vid väg- och arbete. I slänten låg krukskärvor samt en spjutspets och delar av stigbygel och yxa blottade. I en oordnad hög låg resten av de påträffade järnföremålen, delvis hoprostade i varandra. Samtliga föremål hade tillsammans med brända ben varit placerade under en stenpackning av 0,2–0,5 m stora stenar. Fynd: Spjutspets med brett, plant, lågt ryggat blad med egghörn, rak egg, L 24 cm, bladets L 16,7 cm, br 4,8 cm, holkens diam 2,8 cm. Kniv med långt, smalt blad, avsats mellan blad och tånge på rygg- och egg sida, avsatsen överdragen med tunt bronsbleck, tången har rekt. gsk., avslutad med en knopp i genombrutet arbete, en »krona», L 24,7 cm,

bladets L 14,2 cm, br 1,5 cm. *Sporrar*, 2 st, med skänklar av rund järnten, ändarna kvadratiska med tvärlå för fästremmen, tornen lång, rund, förtjockad mot spetsen, avslutad med kort, spetsig pigg. Tornen ornerad med ringvulst. L 16,4 cm, avst. mell. skänklarna vid ändarna 8,5 cm, tornens L 4,2 cm, piggens L 0,5 cm. *Sax*, med korta, starkt nernötta skär, fingergreppen består av de ringformigt omböjda skaft-skänklarna. L 13,8 cm, öglornas diam 2,8–2,9 cm. *Remsölja* av järnbleck, tunn, kvadratisk, tornen bandformig. L 5 cm, br 4,7 cm, tornens L 5,3 cm. *Bjällror*, 4 st, kvadr., 2 fästade vid triangelformiga beslag med kvadr. fästeplattor. *Stigbygel*, med U-formig, tryckt bygel med rund gsk. Bygeln vidgar sig ovanför fotplattan till en triangulär platta, som fortsätter nedanför fotplattan. Bygeln försedd med en vulst på utsidan. Remhållaren är bred, rektangulär med smalt hål, låg hals med vulst på framsidan. Remfäste av rekt. järnbleck med 4 nitar. *Yxa*, fyrflikig, med starkt utsvängd egg, spetsovalt skafthål, L 18,5 cm, eggbr 21,5 cm, nackens slagyta $2,5 \times 2,5$ cm, skafthålet $1,9 \times 3,1$ cm. *Järnbleck*, rektangulärt, med spik kvarsittande i ena kanten, ena kortsidan omböjd, L 7,5 cm, br 4,5 cm. *Järnbleck*, rektangulärt, med ena kanten omvikt och tre ovala hål längs denna kant, i ett av dem ett timglasformigt beslag fäst. L 11 cm, br 5,3 cm. *Järnbleck*, som ovan men utan beslag. *Järnbeslag*, 6 st, timglasformiga med liten kvadratisk upphöjning på mitten. 2 beslag har nit i ena änden, den andra omböjd till en smalare ögla, som fortsätter som beslag på baksidan. 2 beslag har nitar i båda ändar, ett beslag bågformigt böjt. L 8,3 cm. *Järnbeslag*, timglasformigt, med ena änden utformad som ett remkorsningsbeslag, andra änden övergår från en ögla till en rekt. järnten på baksidan, L 8,7 cm. *Järnbeslag*, rektangulärt, med järnten fastnitad på baksidan, övergående i en ögla i vilken ett litet järnbleck är fäst. I den lösa änden har blecket tre spetsar. Blecken är rörliga. L 4,3 cm, br 2,2 cm. Dessutom finns ett liknande rektangulärt *järnbleck* samt ett rektangulärt *järnbleck* med två nitar, L 5,2 cm, br 1,2 cm. *Järnbleck*, rektangulärt, med en spik samt ett spikhuvud i vardera änden. L 8,3 cm, br 1,8 cm. Stort antal *nitar* och *spikar*. Nitarna har i allmänhet kvadratiska brickor och är ca 2,5 cm långa. Nitbrickorna 1,5–1,8 cm i fyrkant. *Brända ben*, 2,4 liter.

Bendetermination: Man? ålder 20–30 år. Ben av häst, fågel.

Anläggning 8

Stensättning, rund, 4 m i diam, med gles stenpackning i ett lager av 0,1–0,7 m stora stenar, utan kantkedja men med tydlig begränsning. I centrum, lutande mot V kanten var en 1,6 m stor sten med skarpa kanter. Den har antagligen varit rest. Under så gott som hela stenpackningen låg brända ben spridda utan egentlig koncentration. Området var ca 3 m i diam. Runt om mittstenens fot var ett klart avgränsat svartjordsområde, $1,5 \times 2$ m stort och 0,16 m tjockt. Här låg de flesta fynden, fig. 1, koncentrerade till S och Ö sidan av stenen (F 29–30, F 33–37, 39, 40). Fynd: *Spjutspets*, med ryggat, vid basen brett blad med egghörn, L 46 cm, bladets L 36,8 cm, br 5,6 cm, holkens diam 3,2 cm. *Stigbyglar*, 2 st, med U-formigt böjd bygel med triangulär genomskärning, vid övergången till den rektangulära fotplattan på utsidan en kulförmig förtjockning, en liknande vid övergången till fästeöglan, som är fragmentarisk. H 17,2 cm, fotplattans L 11,5 cm, br 5,5 cm,

fästets L 7 cm. *Sporrar*, 2 st, bygel med plan insida och välvd utsida, remöglorna på utsidan försedda med små tvärställda utskott så att en korsform bildas, tornen har rund gsk, är tvärstrierad och något förtjockad vid övergången till den korta piggen. L 14 cm, br 9,5 cm, tornens L 3,4 cm. *Betsel*, med vridna tränsled och ringar med kvadratisk gsk. Från varje ring ett dubbelt rektangulärt remfäste samt ett remkorsningsbeslag, som närmast ringen är triangulärt, avsmalnar mot korset med vulst före övergången. *Yxa*, tvåflikig, med stort, närmast triangulärt skafthål och med eggen utsvängd på över- och undersida. L 15,5 cm, eggbr 9 cm, nackens br 3,5 cm. *Piskbeslag* av järn med två saxliknande hängen fästa vid en ring med rund gsk. Fäste för skaft genom två ovala järnbleck förenade med en nit, remfäste likartat. Klapperbleckens L 6–6,7 cm, ringens diam 5 cm, skaftfäste L 6 cm, br 2,5 cm. *Remsöljor*, 2 st, med kvadratisk fästeplatta med tre nitar, omvikt om söljans raka del som en mindre rektangulär tunga, söljan halvcirkelformad, tornen spetsigt triangulär, svagt ryggad, L 8,4 cm, plattans L 5,5 cm, br 4,7 cm. *Broddar*, 2 st med triangulär platta med uppvikt framkant, två omböjda skänklar, piggen avbruten på båda. L 3,8 cm, br 2,2 cm. *Beslag*, mitten rombiskt med kvadratisk nithuvud, ändarna kluvna och uppböjda, åter förenade i en upphöjd rombisk platta. L 9,9 cm, br på mitten 1,6 cm, ändplattorna 1,8 cm. *Beslag*, dubbelt, av två rektangulära plattor, förenade med två långa nitar, plattans L 5,3 cm, br 1,7 cm. Nitarnas L 4,1 resp. 5,1 cm. *Krukskärvor*, från ett kärl av grovt, brunt gods, under mynningen ornerat med inristade linjer samt snedställda nagelinttryck. Mynningsdiam 15,5 cm. I S kanten av A 8 intill kantsten: *Ovala spännbucklor*, 2 st, av brons med förgyllning, dubbelskaliga med fem knoppar. Nålen kvar på båda ex, textilavtryck inuti, L 10,7 cm, br 6,8 cm. Sammanlagt fanns 0,9 liter brända ben.

Bendetermination: Man? medelålder. Ben från häst och hund.

Anläggning 9

Stensättning, rund, 1,5 m i diam, stenpackning av skärvsten, 0,05–0,3 m stora, i två lager. Under det nedre lagret var ett litet brandlager, 0,5 m i diam. *Fynd: Krukskärvor* (F 10).

Anläggning 10

Stensättning, skadad, troligen rund, endast liten bit av den västligaste delen kvar, 1 × 2 m stor. Gles stenpackning i två lager av 0,1–0,25 m stora stenar i fyllning av jord. *Fynd: Järnspik*, 5 cm lång (F 6).

Anläggning 11 (fig. 2)

Stensättning, rund, 3 m i diam, med väl lagd stenpackning av 0,3–0,5 m stora stenar, ofta kanställda, i en fyllning av lerblandad jord. Omedelbart under stenpackningen var ett brandlager, i vars centrum var en ring av 0,2–0,3 m stora stenar. Ringens diam 0,5 m. I övrigt fanns ingen sten i lagret. *Fynd: Inom ringen* (F 21–24): *Oval spännbuckla* av brons, enskalig med fem knoppar, *ovalt ringspänne* av brons, med rombisk gsk, ornerat med dubbla rader inpunsade trianglar, ändarna bandformigt upprullade. *Hängsmycke* av silver med svirvel-

Fig. 2. Tornfoto av stensättning A 11 med den yttre kantkedjan och den inre stenkretsen med ett sammanpressat lerkärl. — Grave 11 with a collapsed clay vessel within the inner stone circle.

ornament samt liten fästering av järn. 5 pärlor, lerkärl, kring vilket pärlorna låg. Utanför stenringen (F 25–28): Oval spännbuckla av brons, fragmentarisk, ytterligare 13 pärlor, nyckel av järn, kniv, endast del av bladet, ring av järn, 2 nitar, detaljer till lås.

Anläggning 12

Stensättning, skadad, ursprungligen rund, endast rätvinklig sektor bevarad. Radie 1,5 m. Gles stenpackning av 0,1–0,4 m stora stenar i ett lager. Under detta var ett brandlager, ca 2 m i diam, som gick ända ut i schaktkanterna (F 8–18). Fynd: Ovals spännbucklor av brons, 2 st, en skadad, en fragmentarisk, dubbel-skalgiga med fem knoppar, L 10,6 cm, br 6 cm. Treflikigt spänne av brons, med tre djurhuvuden och växtornamentik samt pärlstav längs kanten. I ena flikens ytterkant ett borrar hål. Flikarnas L 6,6 cm, br 3,2 cm. Armring av brons, fragmentarisk, gjord av två snodda bronsstenar med kvadratisk gsk, avsmalnande mot ändarna. Ung. diam 7,3 cm, tj 0,5–0,6 cm. Hängsmycke av brons, runt. Pärlor, 19 st, 6 av blått glas, tunn- och ringformiga, 6 av glasfluss, tunnformiga röda, gröna, gula, 2 mosaikpärlor, 2 silverfoliepärlor samt 2 karneolpärlor, 8-kantiga. Järnfragment, 12 st. Tre lerkärl, varav ett större välbevarat samt en liten lerkopp, det tredje kärlet fragmentariskt. Brända ben 0,2 liter.

Bendetermination: Kvinna, sannolikt över medelålder. Ben av fågel (gås?).

Anläggning 13

Stensättning, med otydlig begränsning, av 0,2–0,5 m stora stenar i ett lager. V kanten förstörd genom motäkten. Under stenpackningen var ett brandlager, 1 × 1,5 m stort och 0,1 m tjockt. Fynd: Ring av järn med hyskformigt hänge. Hängets L 3,5 cm, ringens diam 3,4 cm, tj 0,6 cm. Brodd av järn, med fragmentariska skänklar, piggen avbruten. L 3,1 cm, br 2,3 cm. Järnbleck, 2 st med kvar-sittande spik, 3 × 1,2 cm resp. 1,6 × 1,2 cm. Pärlor, 30 st, av blått och grönt glas, röd eller gul glasfluss, bergkristall, tunnformiga, refflade eller ringformade. Brända ben 0,2 liter.

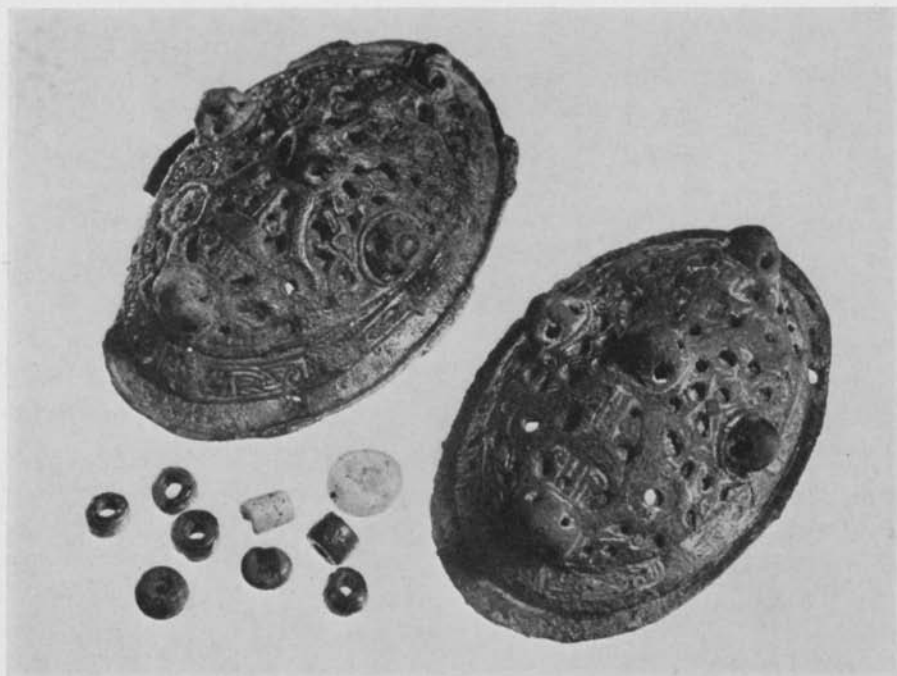

Fig. 3. De förgyllda ovala spännbucklorna låg tryckta intill kantstenarnas insida, skilda från ryttarutrustningen i A 8, liksom pärlorna, som tillsammans med krukskärvor låg en bit från centrum. — Gilded oval brooches and pearls from grave 8.

I centrum av gravfältet, på dess högsta punkt och markerad med en mittsten låg anläggning nr 8, som även genom sitt innehåll skiljer sig från övriga gravar. I södra kanten av stensättningen omedelbart innanför kantstenarna och inom området med brända ben, låg skilda från de manliga gravgåvorna två dubbelskaliga spännbucklor. Fig. 3. Båda spännena var väl bevarade, förgyllda och försedda med nål av järn. Det ena exemplaret bar avtryck av textil inne i underskållan. Spännena är av typ Petersen 51 B. Huruvida det här är fråga om en dubbelbegravning, vilket de separata nedläggningsplatserna för manligt och kvinnligt gods tyder på, om spännbucklorna tillhört eller av någon anledning tilldelats den döde i samband med gravläggningen, kan ej avgöras. Ej heller ger benbestämningen något besked, då i den ringa mängden endast konstaterades ben av man(?) i medelåldern samt ben av häst och hund.

Det huvudsakliga och ur dateringssynpunkt värdefulla materialet påträffades i anläggningens centrum. Inom det klart avgränsade svart-

Fig. 4. Spjutspets, yxa och kanten av ett ornerat lerkärl från A 8. — Spearhead, axe, and brim of ornamented clay vessel from grave 8.

jordsområdet omkring mittstenen låg föremålen tillhörande vapen- och ridutrustningen samt, delvis täckt av en stigbygel och en sporre, ett ornerat lerkärl. Kärlet stod vid mittstenens sydsida i ett triangulärt utrymme mellan denna och två kantställda mindre stenar. Fig. 4. Kärlets kant hade pressats ihop, sannolikt i samband med mittstenens förskjutning. Lerkärlet har en mjukt insvängd mynning med snett avskuren, hålkälsförsedd kant. Den enkla orneringen utgöres av ett strax nedanför mynningen inristat horisontellt band av snedställda höger (upp) — vänster (ner)-riktade nagelintryck, samt ett nu obestämbarbart antal horisontallinjer. Då kärlet är mycket fragmentariskt är en typbestämning f. n. vansklig att göra.

De båda anläggningarna A 7 och A 8 är till innehållet mycket likartade med de för västmanländska ryttargravar karakteristiska föremålen. De vapen, som följt ryttaren-krigaren i graven, var spjut och yxa. Spjutspetsen i A 8 kan med det plana, svagt ryggade, mot basen breda bladet samt den korta vida holken, som vanligen fortsätter ett stycke ut på bladet, hänföras till Petersens G-typ.⁶ Fig. 4. B. Almgren ifrågasätter, om icke benämningen *lansspets* bättre motsvarar användningssättet för dessa breda, kraftiga vapen med kort, vid holk.⁷ Han hänvisar till framställningar på Bayeux-tapeten, där såväl den smala spjutspetsen avsedd för kastspjutet, som den mot stötar motståndskraftigare lansspetsen avbildas.⁸ G-typen skiljer sig från övriga vikingatida spjutspetsar bl. a. genom sin större diameter på holken, vilken i allmänhet ligger över 3 cm. Övriga spjutspetsar har en holkdiameter av i genomsnitt 2,2–2,8 cm. Det borde sålunda vara G-typen, som bäst uppfyller de krav, som enligt Almgrens teori kan ställas på ett stötvapen. I det västmanländska materialet förekommer spjutspetsar av denna form vid åtta tillfällen, fem av dessa ligger i slutna fyndkombinationer. I anl. 23 i Valsgärde (UMF 5923: 48), en kistgrav, är tillsammans med en spjutspets av denna typ funnet bl. a. en sköldbuckla av konisk form, en yxa, Petersen typ M, och ett silvermynt präglat omkring år 1020. (Rapp. i ATA av B. Schönback.)

Spjutspetsen i anläggning 7 kan inte inrymmas bland någon av Petersens typer, även om den har vissa detaljer besläktade med såväl G- som H-typerna. Fig. 5. Bladet är plant, svagt ryggat, vid basen brett och försett med skarpa egghörn. Holken är liksom på H-typen

⁶ Petersen, *De norske Vikingesverd*, s. 29.

⁷ Almgren, *Vikingen* 1968, s. 223.

⁸ Almgren, *Vikingen*, s. 233.

i förhållande till bladet relativt lång och med en diameter på 2,8 cm. Den saknar emellertid den för H-spjutspetsen karakteristiska vulsten vid övergången till bladet.

Yxan i A 8 hör till de yngre av vikingatidstyperna med utsvängd egg. Fig. 4. Den saknar övre skaftflikar, vilket är mindre vanligt. Petersens K-typ kan förekomma med endast undre skaftflikar.⁹ Likaså har tvåflikiga yxor av L-typ påträffats, bl. a. i Finland.¹⁰ Med hänsyn till att Åsta-yxans skaftflikar är skadade är det svårt att exakt ange till vilken av de nämnda typgrupperna yxan hör, båda kan förläggas till goo-talet, L-yxorna möjligen till dess senare hälft.

Ett exempel på yxa tillhörande det allra sista skedet av vikingatiden finner vi i anläggning 7. Fig. 5. Den tunna, i vassa hörn elegant utsvängda eggen, den smala halsen och de fyra spetsiga skaftflikarna är tecken på en effektiv stridsyxa av Petersens M-typ.¹¹ En yxa av denna typ ingick i vapenutrustningen i grav 23 i Valsgärde, vilken även innehöll ett myntpräglat omkring 1020. Ett gravfynd från Vedby i Badelunda sn, Vsm, innehållande en M-yxa daterar Stenberger till »avancerat 1000-tal».¹²

Tillsammans med vapnen bör den i A 7 påträffade dolken behandlas. Fig. 10. Bladet är långt och smalt, tången har firsidig genomskärning och är avsatt mot bladet på både egg- och ryggsida. Övergången mellan blad och tånge är markerad med en vulst på bladets bredsidor, överdragen med ett tunt bleck av gul metall, sannolikt brons. Tången avslutas med en knopp i genombrutet arbete, en »krona». Författaren kan som motsvarighet endast ange en dolk, försedd med bronsknopp från grav 1 i gravfältet vid Bengtsarvet, Sollerö sn, Dalarna.¹³ Den härrör från ett söndergrävt röse och är framtagen tillsammans med bl. a. ett svärd med hjalt av Petersens typ Z och silverinlagd knapp av R-typ. Serning daterar svärdet till 1000-talets första hälft.¹⁴ Trots att fyndet är osakkunnigt framtaget, är det sannolikt att föremålen legat tillsammans. Här förtjänar att nämnas att i grav 13 på samma gravfält påträffats en fragmentarisk kniv med fasetterad vulst av brons av samma form som på Åsta-dolken.¹⁵

⁹ Petersen, *Vikingsverd*, s. 44.

¹⁰ C. A. Nordman, *Nordisk Kultur*, XII B, s. 57.

¹¹ Petersen, *Vikingsverd*, s. 47.

¹² Stenberger, *Västeråstraktens förhistoria*, s. 75.

¹³ Serning, *Dalarnas järnålder*, s. 81 och 186 samt pl. 64: 2.

¹⁴ Serning, *a. a.*, s. 37 f.

¹⁵ Serning, *a. a.*, s. 192 samt pl. 80: 18.

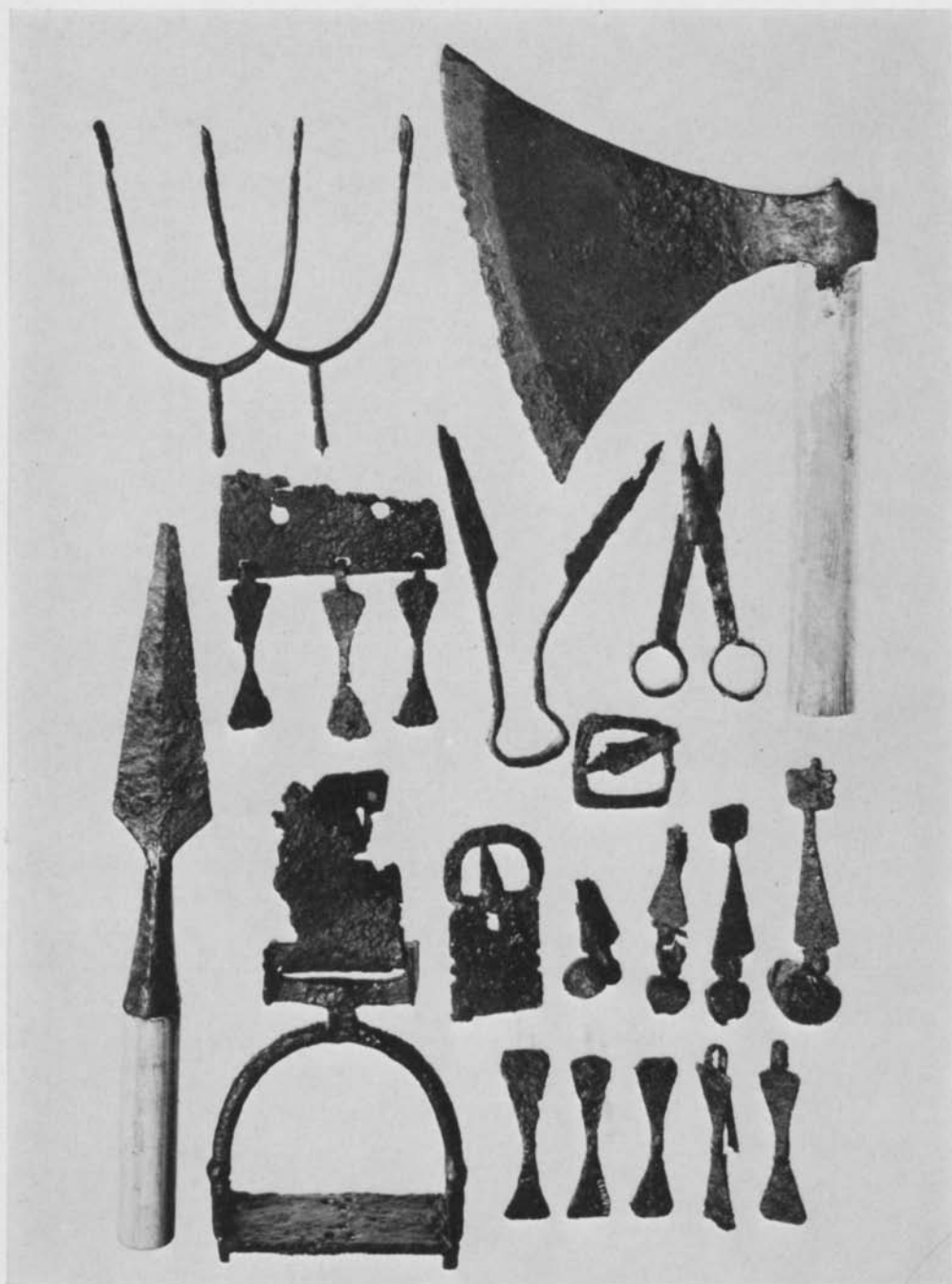

Fig. 5. Vapen och ryttrarutrustning jämte sax från A 7. Ullsaxen tillhör A 5. — Weapon and riding items together with a pair of scissors from grave 7 and a pair of wool shears from grave 5.

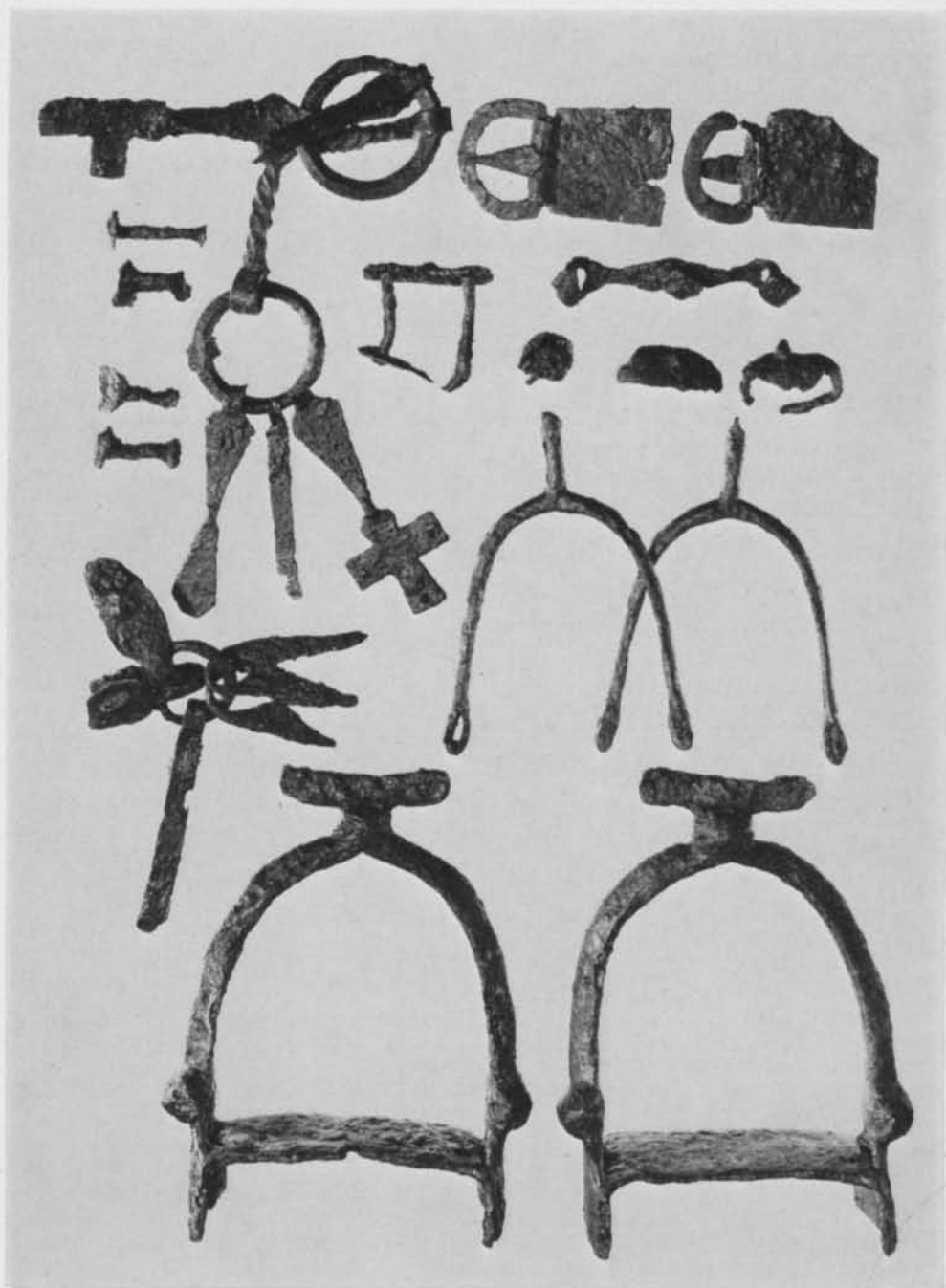

Fig. 6. Ryttrarutrustningen i A 8 är representativ för den sena vikingatidens mansgravar i Västmanland. — The riding equipment in grave 8 is representative of the late Viking-era men's grave in Västmanland.

Tången saknas, varför det nu är omöjligt att avgöra om även här funnits en genombruten knopp. Den västmanländska dolken och de båda från Dalarna synes vara nära besläktade, även om Åsta-exemplaret saknar brons i knoppen. Trots en svag grönfärgning, iakttagbar på vissa partier av knoppen, har icke någon annan metall än järn kunnat påvisas vid den undersökning som utförts.¹⁶ De vulstförsedda dolkarna ger ett »medeltida intryck» och den sena datering, som Ser-ning anger för svärdet torde väl stämma överens med Åsta-dolkens datering.

Till ryttrarutrustningen hör i både A 7 och A 8 stigbyglar, sporrar, söljor, broddar, bjällror och diverse beslag, till A 8 dessutom ett betsel samt ett piskbeslag. Sporrarna är av i stort sett samma typ med svagt konisk torn med rund genomskärning, längst ut försedd med kort, spetsig pigg. Fästeanordningen för remmen är dock olika. På sporrarna i A 8 har bygeländarna omböjts till en ögla och på utsidan försetts med två utskott, så att en korsform bildats (fig. 6). Det andra sporreparets bygeländar är utformade som öppna kvadrater med tvärså i mitten (fig. 5).¹⁷ Ett sporrefynd från Lundby, Fors sn, Sö, är till formen exakt lika dem från A 8, dock är remmen där nitad vid sporren.¹⁸

Även beträffande de båda ryttargravarnas stigbyglar är likheten slående. I anläggning 7 påträffades endast en stigbygel, vilket icke är helt ovanligt. Den har U-formig bygel med rund genomskärning (fig. 5), ovanför fotplattan på utsidan försedd med en kulformig vulst, en anordning som återfinnes på den korta halsen under fästeöglan. Bygelns sidor är nertill triangulärt utvidgade och fortsätter nedanför fotplattan. Beskrivningen kan gälla även för de till A 8 hörande stigbyglarna, med det undantaget, att bygelns här har triangulär genomskärning. (Fig. 6.)

Stigbyglar med den låga U-formade bygelns, vulsterna på bygelns utsida samt de nerdragna sidorna saknas i Birka. I Tuna i Alsike grav III är den representerad med två exemplar funna tillsammans med G-spjutspets och sporre av samma typ som Åsta A 7.¹⁹

I det tidigare nämnda fyndet från Lundby i Fors sn, Sö, finns en

¹⁶ Enligt vänligt meddelande från 1. antikvarie Birgit Arrhenius, Stat. Hist. Mus. konserveringsanstalt.

¹⁷ Jfr T. J. Arne, *Das Bootgräberfeld von Tuna in Alsike*, s. 63 samt Taf. IV: 11.

¹⁸ *Fornvännen* 1909, s. 246 samt *Bidrag till Södermanlands äldre kulturhistoria* IV 1911, s. 61.

¹⁹ Arne, *a. a.* Taf. VI och s. 66.

Fig. 7. Smyckeuppsättningen i A 12 utgjordes av två ovala spännbucklor, treflikigt spänne av brons, fragmentarisk arming av brons, ett hårt brandskadat runt bronshänge samt 18 glassfluss- och 2 karneolpärlor. — Two oval brooches, a three-armed bronze brooch, a fragmentary arm ring of bronze, a circular bronze pendant, much damaged by fire, 18 glass-flux beads and 2 carnelian beads from grave 12.

bronsstigbygel av samma form men med fästeöglan utbytt mot en ornerad nitplatta. Flera sådana exempel finnes att hämta från mälardalsområdet och P. Paulsen anser dem härstamma från Sydengland och vara tillverkade i början av 1000-talet.²⁰ De enklare formerna i järn är dock sannolikt av inhemsk tillverkning.

Betslet i A 8 kan hänföras till Sernings typ C 3. (Fig. 6.)²¹ Enligt Serning har betsel av denna typ hittills endast kunnat konstateras i fyra fall. Av dessa är tre funna i Västmanland, det fjärde i Simtuna sn, Uppland, vartill kommer det här behandlade exemplaret från Åsta. Under hänvisning till kombinationen i Simtuna-fyndet, som är osakkunnigt upptaget och sannolikt hopblandat, tidsätter Serning denna betseltyp till sen vikingatid. Trots den osäkra kombinationen torde dateringen vara riktig, av andra fynd att döma.

Den rikast utstyrda kvinnograven A 12 uppvisar 2 ovala spännbucklor av den under 900-talet vanligaste typen, Petersen typ 51. Fig. 7. Det treflikiga spännet av brons har tre centralt placerade djurhuvuden samt bladornamentik. Exakt motsvarighet saknas i Birka. De med växtornament försedda spännena är till större delen

²⁰ P. Paulsen, *Der Wikingerfund von Leckhus*, s. 30 ff.

²¹ Serning, *a. a.*, s. 247 ff.

införda västeuropeiska arbeten.²² Dock betraktar Märta Strömberg orneringen på den här aktuella varianten såsom en nordisk efterapning av västeuropeiska växtmotiv.²³ Från ett skattfynd i Lackalänga, Lackalänga sn, Skåne, kommer ett med Åsta-fyndet till synes identiskt exemplar av silver, daterat till 900-tal.²⁴

En i Västmanland sällan företrädd smyckeform är armringen av brons med två om varandra vridna bronsstenar. Hur den i sin helhet varit utformad kan man nu ej med säkerhet avgöra, då ändarna är avbrutna och saknas. Den tillhör den grupp av armringar, som Stenberger benämner Ar 3. De gotländska ringarna är av silver och uppträder i färdigutvecklad form omkring år 900. Deras sannolika ursprungsområde är Sydryssland.²⁵ Någon exaktare tid för gravens tillkomst än 900-talet och sannolikt dess senare hälft kan med anledning av fynden ej anges.

Det runda, sköldformade silverhänget med mittbuckla tillhör A 11. Fig. 8. Det är ornerat med ett nioarmat virvelmönster av dubbla inpunsade båglinjer. Denna smycketyp påträffas inte alltför sällan i kvinnogravar i syd- och mellansvenskt område. I gotländska skattfynd är dylika smycken nedlagda vid fyra tillfällen²⁶ under förra hälften av 1000-talet. I Västmanland är hittills utöver Åsta-hänget funna sex hela och två fragment, varav ett helt och två fragment i silverskatten från Östjädra, Dingtuna sn, nedlagd omkring år 1000,²⁷ tre i gravar från Tuna i Badelunda sn samt ett från vardera Vedby i Badelunda sn och Sylta i Köping. Gravfynden tillhör slutet av 900-talet.²⁸ Birka bidrar med ett femtontal hängen från denna grupp.²⁹ Stenberger anser, att deras första uppträdande bör sättas till omkring 950.³⁰

Till A 11 hör dessutom en relativt vanlig uppsättning smycken, bland vilka märkes en oskadad och en mycket fragmentarisk enskalig oval spännbuckla av brons. De tillhör Petersens typ 55-56 och dateras till sista hälften av 900-talet och tidigt 1000-tal.³¹ Denna enkla form

²² Arbman, *Schweden und das Karolingische Reich*, s. 147 ff.

²³ Strömberg, *Untersuchungen zur jüngeren Eisenzeit in Schonen*, s. 151.

²⁴ Strömberg, *a. a.* Taf. 70: 4.

²⁵ Stenberger, *Die Schatzfunde Gotlands der Wikingerzeit*, s. 99 f.

²⁶ Stenberger, *a. a.*, s. 159 f.

²⁷ Stenberger, *Västeråstraktens förhistoria*, s. 78.

²⁸ Stenberger, *a. a.*, s. 77.

²⁹ Arbman, *Birka I*, Taf. 97.

³⁰ Stenberger, *Die Schatzfunde*, s. 160.

³¹ Petersen, *Vikingetidens smykker*, s. 73.

Fig. 8. A 11 var en kvinnograv med smycken och skrin­detaljer, bl.a. en S-formigt böjd nyckel av järn. — Grave 11 was a woman's grave with ornaments and casket details, including an S-shaped bent iron key.

Fig. 9. Lerkärl från A 4 med ornering av horisontella linjer och snedställda skåror. Möjligen tillverkat i Mälaramrådet. — Ornamented clay vessel from grave 4, possibly made in the Mälär area.

Fig. 10. Dolken från A 7 med genombruten knapp och bronsvulst vid övergången till bladet tillhör vapenuppsättningen. — Dagger from grave 7.

kan sannolikt anses buren även av mindre förnåma kvinnor och kan ha varit i bruk under en större del av 900-talet. I Birka är den representerad, *Birka I*, Taf. 69. Serning ger den en allmän datering till tiden omkring 1000.³²

Ringspännet med upprullade ändar är i Västmanland endast känt i fem exemplar. H. Thålin har behandlat denna spännetyp och hänföret den för de mellansvenska landskapens del till senare hälften av 900-talet och 1000-talet.³³

Lerkärlet i A 4 är av gulbrunt, sandmagrat gods. Fig. 9. Ytan på kärlet är bitvis tämligen grov, sannolikt p. g. a. bränningen före gravsättningen, bitvis hård och glatt såsom den ursprungligen synes ha varit. Formen är rundat bukig med plan botten och rundad övergång till sidan. Nedanför mynningen är en avsats, skuldra, med indragen mynningsrand. Mynningskanten inåtböjd, något förtjockad och snett avskuren. På buken nedanför skuldran synes tio horisontella ränder, på skuldran snedställda skåror med riktningen höger(upp) — vänster (ned) och ovanför avsatsen ett par inristade horisontella ränder. Höjden är 16 cm, mynningsdiam 17 cm, bukdiam 21 cm, bottendiam 10 cm, godsets tjocklek 1 cm.

Lerkärlet är av god kvalitet och tillhör huvudgruppen A II med undergruppen 3 a 1 enligt D. Sellings typindelning.³⁴ Det har till form och material nära motsvarigheter i lerkärl från Sigtuna (SHM 17844: 250 c) och framför allt från Åsta, Österhaninge sn, Södermanland (SHM 21952: 42). Det senare är funnet tillsammans med bl. a. en dubbelkam av horn med horisontell mittlist. På kammens båda sidor finns de elva första tecknen i den 16-typiga runraden.³⁵ I den inristade runserien ingår •-runan med två bistavar korsande huvudstaven, en nyhet, som enligt O. v. Friesen börjar uppträda på 1040-talet, vilken tidpunkt sålunda skulle kunna utgöra bakre gräns för kammens och lerkärlets nedläggning.³⁶ I diagrammet över kärltypernas livslängd inplaceras gruppen A II: 3 a 1 mellan 975 och 1200 e. Kr. Selling framhåller, att Sigtuna- och Österhaningekärlen, vilka uppvisar en mycket stor likhet i både form och material, saknar exakta

³² Serning, *a. a.*, s. 65.

³³ Thålin, H, *Kulturhistoriska studier tillägnade Nils Åberg*, s. 159 f.

³⁴ Selling, *Wikingerzeitliche und frühmittelalterliche Keramik in Schweden* 1955, s. 13 samt s. 89-94.

³⁵ Selling i *Situne Dei* 1944, s. 65 samt fig. 47.

³⁶ O. v. Friesen, *Runorna i Sverige*, s. 57-58.

motsvarigheter utanför Sverige. De kan därför — visserligen under inflytande från typgruppens huvudsakliga utbredningsområde i Nordtyskland — antas härstamma från ett inhemskt krukmakeri, möjligen beläget i Sigtuna.³⁷ Upptäckten av det västmanländska lerkäret motsäger inte Sellings teori om inhemsk tillverkning. Beträffande dateringen av Åstalerkäret och anläggning nr 4, som saknar övrigt daterande material, kan konstateras, att den sannolika tidpunkten för föremålets nedläggning bör ligga omkring år 1000.

Som framgår av fyndgenomgången kan de gravar, som givit för datering värdefullt material, placeras in under 900-talet och förra hälften av 1000-talet. Anläggningarna 1, 3, 5, 6, 9 och 10 saknar föremål av den art, att de kan utgöra grund för datering, dock finns i några av dem detaljer, som gör en placering till 900-tal sannolik.

Lerkäret i A 4 bör vara nedsatt omkring år 1000, medan myntet i A 2 pekar mot mitten av 1000-talet. För de båda kvinnogravarna A 11 och 12 ger silverhänget, spännbucklan och ringspännet i A 11 möjligen en något senare tidssättning än smyckena i A 12. De förra bör vara nedlagda i slutet av 900-talet eller början av 1000-talet. Vapengravarna A 7 och A 8 härrör båda från 1000-talets första decennier.

Åsta-gravfältet från 900- och 1000-talen är en god representant för det västmanländska senvikingatida gravskicket. Här är icke utrymme för en allmän jämförande genomgång av framför allt vapen och ryttrarutrustning. De här behandlade kombinationerna pekar emellertid i samma riktning som Serning antyder beträffande betslens fördelning. För de sena betslen är övervikten mycket stor i Västmanland, medan förhållandet är det motsatta för Uppland och övriga landskap söder om Dalarna.³⁸ Av de 20-tal sakkunnigt undersökta gravarna i Västmanland med vapen- och ryttrarutrustning ger endast en grav svärdfynd (av typ H), elva gravar uppvisar spjutspets som enda vapen, medan i fyra fall yxa jämte spjutspets påträffats. Att märka är att samtliga spjutspetsar är av Petersens sena G-, K- och M-typer samt möjligen någon, som kan inrymmas under typ H. Yxorna tillhör typerna M och K eller L. Detta ger samma klara tendens mot vikingatidens slutskede. I samtliga fall rör det sig om brandgravar. Skelettgravar är ytterst sällsynta i Västmanland under denna period, ett förhållande som möjligen kan förklaras genom att ett kvardröjande hed-

³⁷ Selling *a. a.*, s. 94.

³⁸ Serning, *a. a.*, s. 251 f.

niskt inflytande i området norr om Mälarens inre del kvarhållit sedan att bränna den döde tillsammans med vapen, häst och ryttrarutrustning.

Summary

In the vicinity of the town of Köping, Västmanland, grave investigations made at various times have yielded finds from the Viking era. Thanks to its situation—excellent for trading—near the point where the Köpingsån river enters Lake Mälaren, this area was one of the most important in the western Mälär valley in the late Iron Age. A fine example of late Viking-era burial culture in Västmanland is the gravefield at Åsta, Björskog parish, south of Köping. This was investigated in the summer of 1962, after having been damaged by road works. The 13 graves were all circular stone settings and in all cases the corpse had been cremated before interment.

Graves A 7 and 8 (Figs. 3–6) present both weapon and riding equipment. Germany *c.* A.D. 1050. The clay vessel in grave 4 is of Selling's type A II 3 a 1, which occurs from the end of the 10th century. Of the two women's graves, A 11 and 12, A 11 is probably the later. The shield-shaped silver pendant, the oval brooch and the circular brooch belong to the latter part of the 10th century or the beginning of the 11th. The finds in A 12 belong to the 10th century, probably the second half.

Graves A 7 and 8 (Figs. 1, 3–6) present both weapon and riding equipment. In its composition this equipment is typical of late Viking-era men's graves in Västmanland. The spearhead in A 8 is of Petersen's type G and is, like the axes, a weapon belonging to the end of the Viking-era. In grave 23 at Valsgårde, Uppland, are a G-spearhead and an M-type axe found together with coins minted *c.* 1020. The low stirrups—with protuberances on the outside and with their sides carried down below the footplate—also support the late dating. Both the spearhead and the stirrups and spurs have counterparts in the finds from grave III at Tuna, Alsike parish, Uppland. T. J. Arne dates this grave to the period 975–1025. P. Paulsen considers stirrups of this type to be derived from southern England at the 11th century.

The dagger in A 7 (Fig. 10) should be dealt with together with the weapons. The author knows of only one similar dagger. It came from Bengtsarvet, Sollerö parish, Dalarna, where it was found together with a sword with a hilt of Petersen's type Z and with a button of type R. The sword can be dated to the first half of the 11th century.

The graves of the Åsta gravefield have only in part yielded dating finds. However, from the finds considered here it appears that the gravefield was used up to the middle of the 11th century. The uniformly late cremation graves in Västmanland with rich weapon- and equestrian equipment point to a persisting pagan burial culture in the inner Mälär region.

Translated by Richard Cox